

Данијела Глушац, истраживач-приправник
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 368.91
DOI: 10.46793/XXIV-11.085G

ИСПЛАТА ОТКУПНЕ ВРЕДНОСТИ ПОЛИСЕ*

Резиме

У савременом свету уговор о осигурању живота заузима значајно место, а то из разлога јер обезбеђује одређени ниво материјалне заштите првенствено себи, а потом и себи блиским лицима. Откуп осигурања је право уговорача осигурања (корисника услуге осигурања), који има закључен уговор о осигурању живота, након што је платио трогодишњу премију осигурања живота, затражи да му осигуравац исплати откупну вредност осигурања. Откуп је у сваком случају штетна радња, јер се уговор раскида пре времена. Предмет истраживања састоји се и у одговору на спорна питања у вези са исплатом откупне вредности полисе да се на тај начин осветле значајни сегменти разлога за откуп, као и да се у оквиру истих предложе њихова даља унапређивања. У даљем тексту, имајући у виду комплексност теме, а ограниченост обима рада, биће учињен осврт на главне специфичности прожето судском праксом.

Кључне речи: осигурање, уговор, исплата откупне вредности, математичка резерва, полиса.

1. Увод

Потреба за осећањем сигурности стара је колико и људски род. Важан извор сигурности је осигурање, које своје корене води још из 17. века. Од једноставних облика међусобне помоћи унутар ужег или ширег круга заједнице, па до савремене економске заштите коју данас пружа осигурање, мотив и сврха заштите остали су једнаки. Заштита човека и његове имовине од штетних последица деловања природних сила, ствари или људских радњи одувек је била од велике важности не само за појединца него и за друштво у целини. Путем осигурања, као комплексне и сложене активности, врши се економска заштита имовине и лица од ризика, односно штете, те отклањају или

* Рад је настао као резултат научноистраживачког рада истраживача Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

смањују штетне последице. С тачке појединце, осигурање можемо дефинисати као уговор где једна уговорна страна (осигураник) плаћа унапред договорени новчани износ (премију) другој уговорној страни (осигуравачу) који се заузврат обавезује да ће исплатити унапред уговорени новчани износ (осигурану своту) ако се осигураној особи догоди осигурани случај током трајања уговора о осигурању.

Гледајући из шире друштвене перспективе, осигурање би се могло дефинисати као друштвени механизам који омогућава појединцима пренос финансијских ризика повезаних с губитком живота или здравља на групу појединаца. Тај процес укључује накупљање знатних новчаних средстава кроз разне новчане фондове који онда могу бити покретачи нових економских активности у друштву. Економска оправданост система осигурања произилази из чињенице да оно придоноси општем благостању кроз повећање изгледа да се планови појединаца неће изјаловити због случајних догађаја.¹ Животно осигурање је, по својој природи, дугорочно и стога је за осигуранике одустајање од ове врсте осигурања, односно раскид уговора у почетним годинама његовог трајања (тј. након три године од закључења према важећој регулативи) веома неповољно. Имајући у виду недовољну истраженост ове значајне проблематике у релевантној литератури из области права осигурања рад има за циљ да проучи сложеност правних односа, предности и недостатака нормирања.

2. Обавеза исплате откупне вредност полисе

Откуп осигурања (енг. *surrender*, нем. *Rückkaufwert*) дефинише се као поступак прекида осигурања живота пре истека уговорног трајања осигурања, при коме осигуравач исплаћује откупну вредност полисе осигурања живота, односно откуп се дефинише као једностранни акт уговарача осигурања који доводи до престанка уговора о осигурању, или као реализација права уговарача осигурања као повериоца према математичкој резерви.² Откуп је право уговарача осигурања да тражи исплату (дела) индивидуалне математичке резерве по свом уговору о осигурању.³ Откуп је као и друга два института уговора о осигурању живота - капитализација осигуране суме и исплата предумја везан уз математичку резерву. Математичка резерва је вишак премије

¹ Машић, Н., *Животно осигурање-основни принципи*, Загреб, 2008, стр. 45.

² Couilbault, F., *Les grands principes de l'assurance*, L'Argus de l'assurance, Paris, 2000, p. 391. према Ћурковић, М., *Откуп полице животног осигурања*, Хрватска правна ревија, бр. 3/2014, стр. 18.

³ То право уговарача осигурања је панадан осигуравачевом праву на смањење осигураних свота односно капитализацију. Поставља се питање какав је однос између та два права, јер једно право искључује друго. Нема сумње да предност има право уговарача осигурања на откуп. Више у: Ћурковић, М., *Уговор о осигурању особа - живот, незгода, здравствено*, Загреб, 2009, стр. 114.

прикупљен у првим годинама трајања уговора увећана за остварене камате.⁴ Математичка резерва је техничка резерва друштва за осигурање намењена измирењу садашње вредности будуће обавезе по основу уговора о животном осигурању и по основу вишегодишњих уговора о неживотном осигурању код којих се кумулирају средства штедне или средства за покриће ризика у каснијим годинама и на које се примењују таблице вероватноће и обрачуни као код животних осигурања.⁵ Процес формирања математичке резерве, из које се исплаћују наведене обавезе, захтева коришћење различитих претпоставки. Примарне претпоставке односе се на смртност, тарифну каматну стопу, висину трошкова спровођења осигурања, стопу приноса од инвестирања, прекид осигурања итд. Наведене претпоставке, као основ обрачуна математичке резерве, су најчешће засноване на искуству компаније, тржишним подацима, прописима надзорних органа и одређеним актуарским принципима. Средства математичке резерве се користе за исплату уговорене осигуране суме по истеку осигурања, за исплату откупне вредности уговорене осигуране суме пре истека осигурања, и за исплату осталих обавеза предвиђених условима за осигурање живота.⁶ Њену повезаност с откупом предвиђа и Закон о осигурању у чл. 133 ст. 2 „Имовином из овог члана управља се одвојено од остале имовине, а она, поред облика уређених законом, може обухватити и предујмове до висине откупне вредности уговора о закљученом животном осигурању.“ Откуп је регулисан и чл. 954 Закон о облигационим односима (Сл. лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, Сл. лист СРЈ, бр. 31/93 и Сл. лист СЦГ, бр. 1/2003 - Уставна повеља) у даљем тексту: ЗОО, али недовољно и шкрто, због чега су осигуравачи обавезни тај институт регулисати уговором о осигурању, тачније условима осигурања. Откуп је предвиђен само за неке врсте уговора о осигурању живота. Члан 954 ст. 1 ЗОО говори о уговору закљученом „за цео живот осигураника“. Појам баш и није потпуно јасан, па су га неку тумачили као уговор о осигурању без временског ограничења - доживотно осигурање. Но преовладава мишљење да се мора радити о уговорима код којих је уговорен ризик смрти и доживљења.⁷ Откупа нема код уговора о осигурању живота код којих се ради о незнатној математичкој резерви, као ни код уговора код којих не постоји извесност да ће осигурани случај уопште наступити и да ће уговорена сума бити исплаћена.⁸ Такви су нпр. уговор само за ризик

⁴ Павић, Д., *Уговорно право осигурања - коментар законских одредаба*, Загреб, 2009, стр. 361.

⁵ Чл. 121 ст. 1 Закона о осигурању (Сл. гласник РС, бр. 139/2014) у даљем тексту: ЗО.

⁶ Кочовић, Ј., Јововић, М., Кочовић, М., *Актуарски ефекти превременог раскида уговора о осигурању живота*, 42nd International Symposium on Operations Research, SYM-OR-IS 2015, Математички институт САНУ, Београд, 2015, стр. 78.

⁷ Ђурковић, М., *Откуп полице ...*, стр. 19.

⁸ Шулејић, П., *Право осигурања*, Београд, 2005, стр. 482.

доживљења или краткорочно осигурање живота.⁹ Право на откуп не постоји ни код уговора за случај доживљења код којих се формира математичка резерва јер би остварење тог права имало за последицу антиселекцију ризика. То су осигурање које обезбеђује исплату осигуране суме или ренте за случај надживљења; осигурање за случај доживљења без контраосигурања, осигурање доживотне одложне ренте без контраосигурања и код колективних уговора о осигурању за случај доживљења код којих обавеза осигуравача настаје по одласку у пензију осигураника.¹⁰ Право на откуп припада уговарачу осигурања. Ако је платио најмање три годишње премије осигурања он може да захтева откупну вредност полисе. Ако не истакне овај захтев, а престане с даљим плаћањем премије, осигуравач једино може да смањи осигурану своту на износ откупне вредности полисе, али не може уговор да раскине и исплати откупну вредност уговарачу осигурања (чл. 945 ЗОО). Право избора између откупа полисе и смањења осигуране своте припада уговарачу осигурања, а не осигуравачу.¹¹ Право откупа је строго лично право уговарача осигурања. Уговарач осигурања се не може одрећи права на откуп, а супротна одредба би била правно ништава.¹² Друга заинтересована лица немају ово право, те ЗОО изричито наводи повериоце уговарача осигурања и кориснике осигурања, као лица која немају право да захтевају откуп. Међутим, и у једном и у другом случају постоје изузеци: од поверилаца откуп може тражити само онај коме је полиса предата у залогу (чл. 954. ст. 4 ЗОО), а од корисника чије је одређење постало неопозиво (чл. 952. ст. 2 и ст. 3). Разлог за искључење поверилаца из права да захтевају откуп је што су они лица која не припадају уговорним странама, па стога не могу да мењају услове уговора, јер то право припада само уговорницима. Уговарач осигурања може да врши право откупа све док (и само док) може да опозове одредбу о одређивању корисника. После тога, тј. после изјаве корисника да прима корист из уговора, када одређивање корисника постаје неопозиво, право откупа прелази на корисника. Ако би повериоцима уговарача осигурања припадало право да захтевају откуп онда би то значило да индиректно могу и да опозову корисника осигурања, а то право може вршити само уговарач осигурања (чл. 959 ст. 1 ЗОО). Изузетак је учињен у односу на заложног повериоца (чл. 954 ст. 4 ЗОО). Он може да врши право откупа ако му је полиса предата у залогу и ако потраживање ради чијег је обезбеђења дата залога не буде о доспелости намирено. Ово се сматра оправданим упркос личном карактеру откупа, јер заложни поверилаца није обичан корисник

⁹ Разлог је у томе што се жели заштити интерес осигуравача, јер је могуће код таквих осигуравача, где је неизвесно да ли ће ризик уопште наступити, уговарачи осигурања некада и неоправдано и масовно (у случају криза или рата) врше откуп и на тај начин поремете прорачуне осигуравача, што би значило антиселекцију ризика. Више у: Перовић, С., *Коментар Закона о облигационим односима*, II књига, Београд, 1995, стр. 1561.

¹⁰ Пак, Ј., *Право осигурања*, Београд, 2011, стр. 315.

¹¹ Перовић, С., *нав. дело*, стр. 1561.

¹² Павић, Д., *нав. дело*, стр. 362.

осигурања-њему осигурање служи за обезбеђење дуга чију наплату дужник-осигураник не би могао да омете тиме што би он сам користио право откупа; откуп је на тај начин само средство реализовања обезбеђења потраживања.¹³ Залогопримац има право наплате свог потраживања из полисе осигурања, али под условом да је у питању полиса осигурања за цео живот, и да су по тој полиси плаћене бар три годишње премије, после чега може наплатити своје потраживања које је доспело према осигуравачу осигурања, односно кориснику осигурања ако је његово одређивање као корисника неопозиво.¹⁴ Право на откуп немају ни корисници осигурања изузев ако је одређивање корисника неопозиво, што значи да је прихватио корист из уговора.

3. Услови исплате и израчунавање вредности

Правно посматрано откуп означава раскид уговора потпуни (у случају потпуног откупа) или делимични (у случају делимичног откупа). У питању је моментални и коначни престанак уговора на иницијативу уговарача осигурања (једностранни раскид уговора). Ако је уговарач захтевао само делимични откуп, радиће се о делимично раскиду уговора, што значи да ће уговор у једном делу наставити да производи правно дејство. Поставља се питање који је *ratio* откупа осигурања и превременог престанка уговора. Откуп је повезан са средствима која је уговарач осигурања инвестирао у осигурање живота. Откупом се омогућава осигуравачу осигурања да подигне своју штедњу унапред. Зато је право на откуп животног осигурања драгоцену могућност, на коју би требало указати уговарачу пре закључењу уговора. *Stricto iuris*, право на откуп уговарача осигурања који је закључио уговор о осигурању за случај смрти и доживљења, где је извесна обавеза осигуравача да исплати своту осигурања, у ствари значи право на повраћај математичке резерве формиране у првим годинама важења осигурања, под условима наведеним у полиси или условима осигурања. Он то право остварује након превременог раскида уговора о осигурању живота, због чега се сматра да је откуп штетна радња за уговарача осигурања.¹⁵ Сматра се да права и обавезе из уговора престају од тренутка захтева за откуп, а не од тренутка исплате откупне вредности.¹⁶ То је важно уочити, јер ако би осигурани случај наступио након што је постављен

¹³ Перовић, С., *нав. дело*, стр. 1561.

¹⁴ Вељковић, Д., *Уговори у привреди са судском праксом, примерима уговора и тужбама за остваривања права из тих уговора*, Београд, 2008, стр. 1127.

¹⁵ Петровић Томић, Н., *Право осигурања*, књ. I, 2019, стр. 673. Разлог лежи у чињеници да вредност откупа досеже вредност уплаћене премије тек након одређеног времена плаћања премије, кад остварена добит из математичке резерве компензује губитак осигуравача. Више у: Terbille, M., *Versicherungsrecht*, C.H. Beck, München, 2004, p. 1887.

¹⁶ Према чл. 16 ст. 4 Општих услова за осигурање живора Wiener Städtische од 20.9.2018. године обавеза осигуравача код откупа осигурања престаје у 0.00 часова оног дана кад аје исплаћена откупна вредност.

захтев, а пре исплате, корисник не би имао право на осигурнину, него само на износ откупне вредности.¹⁷ Ако се после захтева за откуп, а пре исплате откупне вредности полисе, догоди осигурани случај, корисник нема право на осигурану своту, него само на износ откупне вредности.¹⁸ Ова одредба унета је у Нацрт Грађанског законика Републике Србије (Одлука о образовању посебне Комисије ради кодификације грађанског права и израде Грађанског законика (Службени гласник РС, бр. 104/06, 110/06 и 85/09)) из Скице за законик о облигацијама и уговорима о томе да ако се после захтева откупа, а пре исплате откупне вредности полисе, догоди осигурани случај, корисник нема право на осигурану своту, него само на износ откупне вредности.¹⁹ Разлика у односу на редукацију суме осигурања огледа се у томе што редукација наступа *ex lege* чим се стекну законски услови, док је откуп лично право уговарача осигурања.²⁰

Процедура откупа подразумева да уговарач осигурања упути захтев осигуравачу за исплату откупне вредности осигурања, који се истовремено сматра и изјавом о раскиду уговора. Захтев за откуп треба бити постављен у писаној форми јер је уговор о осигурању живота формалан и мора бити закључен у писаном облику.²¹ Треба приметити да је овај начин раскида специфичан управо по томе што за последицу има исплату математичке резерве формиране до дана упућивања изјаве.²² Према чл. 954. ст. 2 ЗОО у полиси морају бити наведени услови под којима уговарач може захтевати исплату њене откупне вредности, као и начин како се та вредност израчунава, сагласно условима осигурања. При откупу се не исплаћује читав износ математичке резерве, него се он умањује за трошкове осигурања.²³ Сам ЗОО упућује у том погледу на услове осигурања. Из тога произлази да условима

¹⁷ Шулејић, П., *Право осигурања*, нав. дело, стр. 482.

¹⁸ Чл. 1481 ст. 5 Нацрта Грађанског законика Републике Србије од 29.5.2015. године

¹⁹ На питање повраћаја новца у случају раскида или поништаја због апсолутне ништавости уговора о осигурању, не могу се примењивати одредбе о праву уговарача осигурања на откуп полисе пре наступања осигураног случаја, те је ирелевантна чињеница трајања уговора, које је прописано као услов за остваривање права на откуп. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 6453/2012(2) од 12.10.2012. године.

²⁰ Петровић Томић, Н., *op. cit.*, стр. 675.

²¹ Горенц, В., Беланић, Л., Момчиновић, Х., Перкушић, А., Пешутић, А., Слакопер, З., Вукелић, М., Вукмир, Б., *Коментар закона о обвезним односима*, 2014, стр. 1601.

²² Meixner, O., Steinbeck, R., *Das neue Versicherungsvetragsrecht*, Verlag C.H. Beck, München, 2008, p. 198-197.

²³ Када уговарач осигурања има право на исплату откупне вредности полисе, пре наступања осигураног случаја, то му не даје право на исплату целокупног износа целог износа осигурања...с обзиром да је сагласном вољом странака дошло до исплате предумја и смањења суме осигурања...тужилац темељем уговора о осигурању и ризика који су обухваћени полисом нема право на исплату целе осигуране суме, јер се осигурани случај није ни догодио. ВСРХ, Рев-636/2006 од 11.7.2007. Матијевић, Б., *Осигурање у пракси*, Задар, 2007, стр. 115-117.

осигурања морају бити предвиђени услови и начин како се обрачунава²⁴ износ за откуп. Осигуравачи у пракси редовно користе такву могућност и условима осигурања услове под којима врше откуп вредности полисе.²⁵ У општим условима неких српских осигуравача налазимо да се исплата откупне вредности може захтевати само у следећим случајевима: иселење из земље, смрт корисника или члана уже породице, 100% трајни инвалидитет или губитак пословне способности или тежа болест осигураника, развој брака, непрекидна незапосленост уговарача осигурања за период дужи од 6 месеци.²⁶ Откуп осигурања живота према одредбама ЗОО могућ је само у случају ако су плаћене барем три годишње премије, тиме да је у пракси наших осигуравача тај рок у доста случајева био сведен на две године²⁷, и то као погодност у корист уговарача осигурања, али и са сврхом да се осигуравачу омогући замена осигурања с новим осигурањем у што краћим роковима, а што је у времену деноминације домаће валуте било прихватљиво решење. Рок од две, односно три године за који мора бити плаћена премија да се стекне право откупа, био је примерен тадашњим односима трошкова прибаве осигурања, цене ношења ризика смрти у том року, те прикупљеног штедног дела премије, који је иначе по износу, у краћим роковима од наведених, заправо безначајан.²⁸

²⁴ Откупна вредност одговара капиталу за покриће осигурања који је обрачунат према признатим правилима математике осигурања, укључујући основе за обрачунавање премије за крај текућег периода осигурања; при отказу уговора откупна вредност одговара најмање износу капитала за покриће осигурања, који произлази из првих пет година трајања уговора, узимајући у обзир једнаку расподелу насталих трошкова закључења и продаје осигурања; не дира се у надзорна правила о највишем паушалу, обрачунатом према Цилмеровом методу. Осигуравач је дужан да осигуранику саопшти откупну вредност и обим у коме се она гарантује пре него што осигураник да изјаву о закључењу уговора; детаљнија регулатива је препуштена Уредби из пар. 7. ст. 2. Ако осигуравач има седиште у другој држави чланици Европске уније, или у другој држави чланици ЕУ, он за обрачунавање откупне вредности, уместо капитала за покриће осигурања, може употребити друге упоредиве вредносне износе који важе у овој држави. Paragraph 169 Absatz 3 des Gesetzes über den Versicherungsvertrag (Versicherungsvertragsgesetz – VVG) vom 23. November 2007 das zuletzt durch Artikel 15 des Gesetzes vom 17. August 2017 (BGBl. I S. 3214) geändert worden ist.

²⁵ Павић, Д., *нав. дело*, стр. 362.

²⁶ Чл. 15 ст. 2 Општих услова за осигурање живота Сава осигурања од 23.1.2017. године.

²⁷ На захтев уговарача осигурања, Осигуравач је дужан исплатити откупну вредност полисе према Табели откупних вредности, која је саставни део уговора о осигурању, ако је од почетка осигурања протекло најмање 2 године код уговореног трајања осигурања до 15 година, односно најмање 3 године код уговореног трајања осигурања дужег од 15 година и ако су за тај период плаћене премије осигурања (чл. 22 ст. 1 Општих услова за осигурање живота Меркур осигурања од 29.11.2013. године).

²⁸ Марков, М., *Права уговаратеља осигурања живота прије наступа осигураног случаја*, Осигурање, бр. 10/1997, стр. 18.

Уговарачу осигурања би при исплате откупне вредност полисе припадало и право на исплату добити коју је осигуравач остварио послујући с математичком резервом. Наравно, добит ће се исплатити под условом да је она остварена, ако оствареној добити мора осигуравач једном годишње писано обавестити уговарача осигурања.²⁹ Нажалост српски ЗОО не регулише право на добит код животног осигурања тако да је препуштена осигуравачу. Сматрамо да уговарач осигурања има право на исплату остварене и обрачунате добити о којој је обавештен.

4. Закључак

Имајући у виду недовољну истраженост ове значајне проблематике у релевантној литератури из области осигурања и актуарства, рад има за циљ да прикаже специфичности одустајања од животног осигурања. Специфичност осигурања живота је у томе што оно има за циљ не само заштиту од ризика који својим остварењем може да произведе одређене последице (наступањем осигураног случаја), него поред тога представља и својеврстан облик штедње. Како у осигурању живота ризик непрекидно расте порастом година живота осигураника, онда би сваке године осигураник морао да повећа премију коју плаћа. То би, међутим, било врло непрактично, имајући у виду да су уговори овде по правилу дугорочни. Стога се осигуранику у првим годинама наплаћује повећан износ премије из кога се ствара одређени фонд (резерва) из кога ће се покрити повећање ризика у каснијим годинама. На тај начин осигураник плаћа премију током трајања осигурања у истом износу, а истовремено добија извесна права на коришћење средстава која се формирају у виду резерви. Под одређеним условима, осигураник може тражити да му се исплати откупна вредност осигурања, тј. да раскине уговор.

Право на откуп животног осигурања је драгоцену могућност, на коју би требало указати уговарачу осигурања пре закључења уговара. То је и један од начина да се животно осигурање учини привлачнијим. За откуп осигурања потребно је ад се испуне следећи услови: а) откуп је могућ само код уговора о осигурању живота, који је закључен за цео живот; б) мора да постоји захтев уговарача осигурања; в) морају бити плаћене барем три годишње премије; г) мора бити удовољено условима наведеним у полиси осигурања под којима уговарач може захтевати исплату њене откупне вредности.

Треба нагласити да откуп осигурања живота у нормалним условима пословања није у интересу осигуравача, па ће он увек настојати да закључено осигурање траје што дуже, односно до уговореног истека, како би у што већој мери покрио своје трошкове прибаве и пословања по сваком уговору, те уједно остварио и што већу добит. Нажалост, овај институт у ЗОО није довољно

²⁹ Горенц, В., Беланић, Л., Момчиновић, Х., Перкушић, А., Пешутић, А., Слакопер, З., Вукелић, М., Вукмир, Б., *нав. дело*, стр. 1602.

прецизно регулисан, због чега у условима осигурања осигуравачи користе могућност уговарања неправичних решења на штету уговарача осигурања (условљавање права на откуп, умањење или искључење добити из математичке резерве код захтеваног откупа итд). Таква решења су врло често супротна духу уговора о осигурању живота (најчешће штедна варијанта), па би те клаузуле требало тумачити рестриктивно и у корист уговарача осигурања.

*Danijela Glušac, Research Associate
Faculty of Law, University of Kragujevac*

SURRENDERING THE LIFE INSURANCE POLICY

Summary

In the modern world, a life insurance contract occupies an important place, and that is because it provides a certain level of material protection, primarily to oneself, and then to persons close to oneself. Surrendering the life insurance policy is the right of the negotiator of a life insurance (beneficiary of insurance), who has concluded a life insurance contract, after paying the three-year life insurance premium, to request that the insurer pay him the surrender value of the insurance policy. Surrendering the life insurance policy is in any case a harmful action, because the contract is terminated prematurely. The subject of the research also consists in the answer to the disputable questions regarding the surrendering the life insurance policy in order to put a light on significant segments of the reasons for surrender, as well as to propose their further improvements. In the following text, having in mind the complexity of the topic, and the limited scope of work, a review will be made of the main specifics in both domestic and comparative law, imbued with case law.

Key words: *insurance, contract, surrendering the life insurance policy, mathematical reserve, policy.*